

excavations in the territory of the relics permits attributing them to the 11th-9th cent.B.C. Findings of grain-graters and a flint insert of a sickle testify to the settled way of life of the population and to its agricultural economy.

Одержано 5.05.88

НОВИЙ ФРАГМЕНТ ЛАТИНСЬКОГО НАПISУ З ХЕРСОНЕСА

В. М. Зубар, І. А. Антонова

У статті розглядається новий фрагмент надгробка Аврелія Демаса, знайдений у 1990 р. і подається нова інтерпретація його латинської епітафії.

1990 р. при розкопках так званої римської цитаделі в північно-східному районі Херсонеського городища, у південно-західній частині подвір'я, трохи вище рівня, на якому зафіксовано приміщення XV казарм III ст., було знайдено уламок сірого вапняка довжиною 33, шириною 16 і товщиною 8 см з частиною латинського напису¹. Він складався з п'яти рядків, був вирізьблений у заглибленому, погано обробленому полі, праворуч обмеженому рамкою, шириною 6 см (рис. 1). Літери вирізьблені глибоко і чітко, але недбало, мабуть без попередньої розмітки. Висота літер 5 см, заглиблення 3 мм. Літера O вузька, з вуглуватим контуром зверху і знизу, без плавного заокруглення. Літери N та E досить широкі: перша 4,5, а друга — 3,0 см. У другому і четвертому рядках напису букви E, T та цифра II мали апекси. У заглибленнях літер з першого до четвертого рядка зафіксовані залишки червоної фарби. Літери п'ятого рядка напису трохи менші за висотою та вирізьблені менш акуратно. T, V і L збереглися частково. Друга V в кінці цього рядка менша за розмірами і вирізьблена, як і літера S попереднього рядка, впритул до рамки поля з написом. Розміри літер п'ятого рядка незаперечно свідчать, що цей рядок у написі був останнім (рис. 1).

Збереглися наступні п'ять рядків фрагментованого латинського напису:

--- [V]S

--- ET

--- NOS

--- II

--- [T]V[L]V

Порівняння цього фрагменту з уже відомими латинськими написами з Херсонеса показало, що він є правою нижньою частиною стели зі сценою «загробної трапези» та епітафією Аврелія Демаса, опублікованою Е. І. Соломонік². Причому, новий фрагмент поєднується з опублікованим у тій частині, де відновлюється слово ANNOS та цифра LXXII (рис. 2).

Знайдений раніше фрагмент епітафії Аврелія Демаса було загалом вірно інтерпретовано Е. І. Соломонік, яка цілком слушно звернула увагу на те, що напис має певні граматичні особливості, притаманні латинській мові пізньоантичного періоду. Новий фрагмент цієї пам'ятки дозволяє лише трохи доповнити запропоноване Е. І. Соломонік читання. Так у першому рядку епітафії Е. І. Соломонік запропонувала відновити VIVS S[IBI]. Однак розміри першого рядка напису дозволяють припустити, що на початку епітафії стояло скорочення S·ET·S (sibi et suis)³.

© В. М. ЗУБАР, І. А. АНТОНОВА, 1996

Рис.1. Фрагмент напису з розкопок 1990 р.

ка напису частково збереглися Т, велика і мала V, та вертикальна риска ще якоїсь літери. Виходячи з того, що вони стоять після *posuit*, тут треба відновити *TITULU(M)*, яке означає «надгробний напис», «епітафія»⁸. У сполученні із *posuit* (від дієслова *pono* в значенні «споруджувати», «ставити») останній рядок епітафії може бути інтерпретований як «спорудив чи поставив епітафію». Наявність у верхній частині пам'ятки з епітафією Аврелія Демаса зображення сцени «загробної трапези» добре узгоджується з таким читанням закінчення напису. Таким чином, увесь текст відновлюється так:

Vius s(ibi) [et s(uis)]
 Aurel[iu]s
 Demas [v]ct(eranus)
 vivet annos
 LXXII
 posu[it] [ti]tu[lu(m)]

жіночої фігури, а також те, що епітафію було виготовлено за життя небіжчика, дозволяє досить упевнено у першому рядку відновити скорочення *S·ET·S*. А це дозволяє припустити, що Аврелій Демас за життя виготовив не саму епітафію, а поховальну споруду, де повинні були знайти вічний спокій його рідні.

Справа в тому, що протягом перших століть нової ери в Херсонесі представники заможних та середніх за достатком верств населення, як правило, ховали своїх небіжчиків у склепах з нішами-лежанками, які вирубувалися у

У третьому ряду епітафії, після *Demas*, виходячи з літер *E* і *T*, що збереглися на новому фрагменті, треба відновити скорочення *VEΤ*. Відсутність у написі додаткових даних не дозволяє інтерпретувати його як скорочення триби *Veturia*⁴. Тому тут при перекладі слід використати друге значення цієї аббревіатури: *VEΤ* — *veteranus*⁵.

У четвертому ряду, інтерпретацію якого запропоновано *E. I. Solomonik*, зараз замість *AN[NIS]* в аблативі, яке частіше зустрічається в латинських епітафіях⁶, треба читати *ANNOS* в аккузативі. Форму *ANNOS* замість *ANNIS* зафіксовано в багатьох випадках в епітафіях пізньоантичного часу, знайдених на території Дунайських провінцій Римської імперії⁷, що поряд з підкресленими *E. I. Solomonik* особливостями граматики розглядуваної пам'ятки, мабуть також є повною характерною ознакою написів на могилах у периферійних районах античного світу.

У кінці останнього рядка напису частково збереглися *T*, велика і мала *V*, та вертикальна риска ще якоїсь літери. Виходячи з того, що вони стоять після *posuit*, тут треба відновити *TITULU(M)*, яке означає «надгробний напис», «епітафія»⁸. У сполученні із *posuit* (від дієслова *pono* в значенні «споруджувати», «ставити») останній рядок епітафії може бути інтерпретований як «спорудив чи поставив епітафію». Наявність у верхній частині пам'ятки з епітафією Аврелія Демаса зображення сцени «загробної трапези» добре узгоджується з таким читанням закінчення напису. Таким чином, увесь текст відновлюється так:

Переклад: «За життя собі та своїм (близьким) Аврелій Демас, ветеран, (який) прожив 72 (роки), поставив епітафію».

Зображення сцени «загробної трапези» у верхній частині пам'ятки, де частково збереглася частина

скелі⁹. Поява таких поховальних споруд, з одного боку, була пов'язана з посиленням майнової диференціації та зростанням добробуту значної кількості населення, а, з іншого — з проявами особливої турботи про долю небіжчиків після смерті і поширенням апофеозу померлих¹⁰. Саме цим слід пояснювати конструкцію склепів з нішами-лежанками, що за планувальним рішенням були близькі до триклінія античного будинку, де звичайно відбувалися урочисті трапези. Таке, як і в триклінії розташування ніш-лежанок, на яких ховали померлих, відбивало уявлення про те, що після смерті родичі збиратимуться тут разом заради спільних трапез та пиття, завдяки чому вони могли досягти найкращої долі у потойбічному світі¹¹. Подібні уявлення знайшли відображення і в надгробках зі сценою «загробної трапези», яка прикрашала верхню частину епітафії Аврелія Демаса¹².

Рис.2. Надгробок і епітафія Аврелія Демаса з фрагментом 1990 р.

Виходячи з цього, вірогідно, використаний в останньому рядку зворот не слід інтерпретувати буквально. Знахідки фрагментів епітафії Аврелія Демаса в різних місцях римської цитаделі Херсонеса дозволяють припустити, що склеп, який він ще за життя спорудив для себе та своєї родини, був розташований десь на ділянці херсонеського некрополя, який починався за стінами міста і тягнувся уздовж Карантинної бухти, де розкопками відкрита велика кількість таких поховальних споруд¹³.

Публікуючи свого часу два фрагменти цієї епітафії, Е. І. Соломонік вказала, що ім'я Аврелій свідчить про те, що епітафію слід датувати кінцем II — початком III ст.¹⁴ Цей висновок підтверджується і неповною конструкцією імені похованого, де був відсутній препомен, що стало характерним явищем в римській ономастиці другої половини II ст. та пізнішого часу¹⁵. Слід також зазначити, що своєю конструкцією ім'я небіжчика слід віднести до підгрупи імен з двоскладовою структурою, в яких помен був римським, а когномен — гречським¹⁶. Це свідчить на користь висновку про те, що Аврелій Демас за походженням був греком¹⁷, але за часів правління одного з імператорів династії Антонінів, виходячи з його помен, він отримав права римського громадянства. Свій імператорський помен Аврелій і одночасно римське громадянство Демас міг отримати не раніше 156 р.— першого року правління Антоніна Пія і не пізніше 192 р.— останнього року правління імператора Коммода¹⁸. Отже, його епітафію, строго кажучи, слід датувати в межах другої половини II — початку III ст.¹⁹ Однак час виготовлення епітафії можна уточнити. При цьому слід зазначити, що всі, крім однієї²⁰, епіграфічні пам'ятки

з Херсонеса, де згадуються Аврелії, датуються кінцем II — початком III ст.²¹ Виходячи з палеографічних особливостей шрифту, вона безперечно пізніше надгробка солдата I Італійського легіону Аврелія Віктора²² і епітафії, яку поставив у Херсонесі Л. Аврелій Антігон своєму дворічному сину, що датуються кінцем II ст.²³ Однак близькість шрифту цієї епітафії, насамперед палеографічні особливості дуже показової літери S, напису на вівтарі Гая Валерія Валента, який датується першою третьою III ст.²⁴, надгробку Аврелія Сальвіана, сурмача XI Клавдієвого легіону III ст.²⁵, та деяким іншим пам'яткам з Херсонеса²⁶, вказує на те, що її слід датувати, швидше за все, часом не раніше першої половини III ст. З цим висновком добре узгоджується певний схематизм зображення сцени «загробної трапези» в верхній частині епітафії Аврелія Демаса, що зближує її з аналогічними пам'ятками III ст.²⁷, а також похилий вік небіжчика.

Е. І. Соломонік, виходячи зі структури імені, свого часу припустила, що Аврелій Демас, грек за походженням, порівняно недавно отримав права римського громадянства, вірогідно, після закінчення військової служби і виходу у відставку²⁸. Після знахідки фрагмента, що публікується, це припущення повністю підтвердилося. Таким чином, епітафія Аврелія Демаса, поряд з надгробком, поставленим батьком-ветераном померлому сину²⁹, та уламком римського військового диплому³⁰, є ще однією пам'яткою, яка свідчить про наявність у складі населення Херсонеса певної кількості ветеранів римської армії.

Після закінчення військової служби ветерани мали право селитися де завгодно на території Римської імперії. Але здебільшого вони поверталися на батьківщину або селилися там, де мали змогу використати своє становище і посісти певне місце у господарському житті. У тих місцях, де вони служили, як правило, такі можливості були кращими. Тому ветерани здебільшого осідали в канабах римських гарнізонів, де гроші, які вони одержували після відставки³¹ дозволяли займатися торгівлею і ремісничою діяльністю, а також брати участь у суспільному житті провінційних міст³².

На жаль, в епітафії немає назви легіону або допоміжного підрозділу, в якому служив Аврелій Демас³³. Мабуть для померлого, який прожив довге життя, це вже не мало суттєвого значення. Але те, що він був ветераном, підкреслено в написі. Звання ветерана, напевно, мало вагу серед мешканців міста, яке тривалий час перебувало в орбіті римської політики і де протягом майже ста років дислокувався римський гарнізон. Це є ще одним свідченням того, що ветерани римської армії в громадянських общинах, де вони мешкали, користувалися авторитетом і повагою³⁴. Крім цього Аврелій Демас був римським громадянином. Римське громадянство, що в першу чергу відбивалося в структурі імені, було важливою юридичною категорією, якою зумовлювалися певні права та привілеї³⁵. Саме цим пояснюється високий соціальний стан римських громадян у складі населення Херсонеса³⁶.

Зараз не можна нічого певного сказати про те, чи був Аврелій Демас за походженням херсонеситом, який повернувся на батьківщину, чи він служив у складі херсонеської векезілії і після закінчення служби оселився у місті. Безсумнівно лише те, що за походженням він був греком, мав права римського громадянства і певний час, як і інші ветерани, мешкав у Херсонесі серед цивільного населення. А це є ще одним посереднім свідченням на користь висновку про наявність у Херсонесі своєрідної канаби³⁷.

Тісний зв'язок Херсонеса Таврійського з Римською імперією призвів до певного ступеню романізації його населення. Це питання вже розглядалося в науковій літературі і тут немає сенсу зупинятися на ньому детально³⁸. Слід лише підкреслити, що відсутність в епітафії типового римського звернення *Dis Manibus*, зображення сцени «загробної трапези» в верхній частині надгробка та особливості граматики напису³⁹ — все це красномовно свідчить про ступінь сприйняття Аврелієм Демасом римської культури. Добре відомо, що в тих районах, де в кількісному відношенні переважали греки, романізація не справляла такого глибокого впливу на населення, як це було на варварській периферії⁴⁰. І Херсонес в цьому відношенні не був винятком.

Як свідчить аналіз епіграфічних пам'яток з Херсонеса, латиною писалися

воснні накази, присвяти римським богам, а також епітафії римських солдат та членів їх сімей. Ті ж документи, які необхідно було довести до відома населення всього міста, напроти, писалися грецькою⁴¹. Це свідчить на користь висновку про те, що основна маса мешканців міста у повсякденному житті, як правило, не використовувала латини⁴². Як свідчать зазначені особливості епітафії, що розглядається, Аврелій Демас до кінця життя залишався греком, який, перебуваючи на військовій службі багато років, все ж не був повністю романізований. Тому його латинська епітафія, поряд з іншими аналогічними пам'ятками, свідчить про певні особливості процесу романізації грецького населення загалом і Херсонеса зокрема. Мабуть стосовно Херсонеса слід говорити не про романізацію у класичному вигляді, а про вплив на грецьке населення міста саме провінційно-римської культури. Причому її носіями в місті були не тільки солдати — вихідці з романізованого населення Подунав'я, але й греки за походженням, які після закінчення військової служби поповнювали склад громадянської общини міста. У цьому слід вбачати основну специфічну рису процесу романізації населення Херсонеса⁴³.

Новий фрагмент епітафії Аврелія Демаса, як і ціла низка латинських епіграфічних пам'яток, знайдених в останні роки, свідчать про те, що ще багато безцінних джерел зберігає наша земля і які захоплюючи відкриття нас ще чекають у недалекому майбутньому. Тому кожен із знайдених останнім часом латинських написів повинен бути неодмінно опублікований і це має стати нагальним завданням сучасного етапу дослідження Херсонеса Таврійського.

Примітки

- ¹ Розкопки на території римської цитаделі проводилися під керівництвом І. А. Антонової.
- ² Соломоник Э. И. Новые эпиграфические памятники Херсонеса. — К., 1964. — С. 139—142, № 63; Соломоник Э. И. Латинские надписи Херсонеса Таврического. — М., 1983. — С. 57, 58, № 30.
- ³ Sandys J. E. Latin Epigraphy. An Introduction to the Study of latin Inscriptions. — Groningen, 1969. — P. 65. Поп.: ISM. — 1987. — Vol. II. — P. 249, № 249; IDR. — 1988. — Vol. IV/4. — P. 50, № 50, P. 114, 147. Див. також: Соломоник Э. И. Новые... — С. 142. — Прим. 107.
- ⁴ Sandys J. E. Op. cit. — P. 215, 310.
- ⁵ Sandys J. E. Op. cit. — P. 287, № 10; P. 310. Поп.: CIL, III, 14500; CIL, VIII, 9615; AE, 1950, № 46; Holder P. A. Studies in the Auxilia of the Roman Army from Augustus to Trajan. — BAR, 1980. — P. 256, № 122.
- ⁶ Sandys J. E. Op. cit. — P. 63.
- ⁷ Див.: IDR. — 1977. — Vol. II. — P. 159, № 350; IDR. — 1977. — Vol. III. — P. 111, № 86; ISM. — 1987. — Vol. II. — P. 204, № 177; P. 313, № 349; IDR. — 1988. — Vol. IV/4. — P. 149—152, № 196 та ін.
- ⁸ Поп.: Sandys J. E. Op. cit. — P. 309; IDR. — 1977. — Vol. II. — P. 77, № 134; P. 251, № 648; IDR. — 1977. — Vol. III. — P. 115—116, № 32; P. 184, № 157; P. 233, № 269; IDR. — Vol. III/2. — P. 123, № 120; P. 322, № 382; P. 350, 413; P. 383, № 448; IDR. — 1988. — Vol. IV/4. — P. 50, № 50; P. 114, № 147; P. 149—153, № 196; P. 154, № 198; ISM. — 1980. — Vol. V. — P. 267, № 250; ISM. — 1987. — Vol. II. — P. 262, № 266; P. 288, № 303 та ін.; Соломоник Э. И. Латинские... — С. 45, 46, № 15; С. 68; № 42; С. 70, № 45.
- ⁹ Докл. див.: Зубар В. М. Склепы з нішами-лежанками з Херсонесу // Археологія. — 1978. — Т. 28. — С. 36—45; Зубарь В. М. Некрополь Херсонеса Таврического I—IV вв. — К., 1982. — С. 25—34.
- ¹⁰ Докл.: Зубарь В. М. О некоторых аспектах идеологической жизни населения Херсонеса Таврического в позднеантичный период // Обряды и верования древнего населения Украины. — К., 1990. — С. 63, 64.
- ¹¹ Там же. — С. 64.
- ¹² Там же.
- ¹³ Див.: Зубар В. М. Історія розкопок і топографія античного некрополя Херсонесу // Археологія. — 1978. — Т. 25. — С. 50—59.
- ¹⁴ Соломоник Э. И. Новые ... — С. 141; Соломоник Э. И. Латинские... — С. 58.
- ¹⁵ Кадеев В. И. Херсонес Таврический в первых веках нашей эры. — Харьков, 1981. — С. 101.
- ¹⁶ Класифікацію імен див.: Сон Н. А. Тира римского времени. — К., 1993. — С. 82—95.
- ¹⁷ Соломоник Э. И. Новые... — С. 141. Поп.: ISM. — 1980. — Vol. V. — P. 260, № 245.

¹⁸ Докл. див.: *Авдеев А. Г.* О датировке надписи ЛПХТ,20 (= IOPE,1², № 547) // Эпиграфический вестник.— 1995.— С. 3, 5.

¹⁹ Пор.: *Соломоник Э. И.* Новые...— С. 141; *Соломоник Э. И.* Латинские...— С. 58.

²⁰ Присвяту Аврелия Прима—солдата XI Клавдиева легиону Е. I. Соломоник датусе за шрифтом II ст. (*Соломоник Э. И.* Латинские...— С. 37). Однак, виходячи з уже встановленого факту, що військовослужбовців цього з'єднання було перекинуто в Херсонес тільки на рубежі II—III ст. (Див.: *Зубарь В. М.* Новый латинский надпись з Болгарії і деякі питання історії Таврики // Археологія.— 1991.— № 1.— С. 122, 123), цей напис слід датувати не раніше цього часу.

²¹ Див.: *Соломоник Э. И.* Латинские...— № 9, 20, 23, 25, 31, 35, 39, 42, 43,

²² *Авдеев А. Г.* Указ. соч.— С. 5.

²³ *Соломоник Э. И.* Латинские...— С. 54, № 25.

²⁴ Докл. див.: *Зубарь В. М.* Херсонес Таврический и Римская империя. Очерки военно-политической истории.— К., 1994.— С. 56, 128.

²⁵ *Соломоник Э. И.* Латинские...— С. 58, 59.

²⁶ Там же.— № 8, 39.

²⁷ Пор.: *Соломоник Э. И.* Латинские...— С. 67, 68, № 42; Античная скульптура Херсонеса.— Киев, 1976.— С. 107, № 336; С. 110, № 344.

²⁸ *Соломоник Э. И.* Новые...— С. 141.

²⁹ IOPE,1², № 484.

³⁰ *Калашник Ю. П.* Обломок римского военного диплома из Херсонеса // ТГЭ.— 1984.— Т. 24.— С. 165—168.

³¹ *Bohes Y.* le L'Arme Romaine.— Paris, 1989.— P. 239—241; *Holder P. A.* The Roman Army in Britain.— New York, 1982.— P. 71; *Campbell J. B.* The Emperor and the Roman Army 31 D.C.— A. D. 235.— Oxford, 1984.— P. 439—445, 279—280, 295—296.

³² *MacMullen R.* Soldier and Civilian in the Later Roman Empire.— Cambridge, Massachusetts, 1963.— P. 121; *Колосовская Ю. К.* Паннония в I—III вв.— М., 1973.— С. 118; *Speidel M.* Legionaries from Asia Minor // ANRW.— 1980.— Bd. II.— 7,2.— P. 743—744; *Link St.* Römische Militärdiplome «für ganze Familie» // ZPE.— 1986.— Bd. 63.— S. 185—192.

³³ Пор.: *Sandys J. E.* Op. cit.— P. 287, № 10.

³⁴ Пор.: *Штаерман Е. М.* Этнический и социальный состав римского войска на Дунае // ВДЦ.— 1946.— № 3.— С. 260.

³⁵ Див.: *Suet. Claud.*, 25, 3; *Dig.*, 48, 10, 13.

³⁶ *Соломоник Э. И.* Новые эпиграфические памятники Херсонеса.— К., 1973.— С. 269; *Кадеев В. И.* Указ. соч.— С. 63, 83, 84.

³⁷ Док. див.: *Зубарь В. М.* Херсонес Таврический...— С. 90—99.

³⁸ Історіографію цього питання док. див.: *Зубарь В. М.* Херсонес Таврический...— С. 100, 101.

³⁹ *Соломоник Э. И.* Латинские...— С. 57—58.

⁴⁰ Літературу див.: *Зубарь В. М.* Херсонес Таврический...— С. 100, 101.

⁴¹ *Соломоник Э. И.* Латинские...— С. 269; Пор.: *Jones A. H. M.* The Roman Economy. Studies in Ancient Economic and Administrative History.— Oxford, 1974.— P. 91, 92, note 2.

⁴² Див.: *Зубарь В. М.* Херсонес Таврический...— С. 106—108.

⁴³ Див.: Там же.— С. 99—109.

В. М. Зубарь, И. А. Антонова

НОВЫЙ ФРАГМЕНТ ЛАТИНСКОЙ НАДПИСИ ИЗ ХЕРСОНЕСА

Статья посвящена публикации нового фрагмента латинской надписи, обнаруженной в ходе раскопок на территории так называемой цитадели Херсонеса в 1990 г. Этот фрагмент является еще одной частью надгробия с эпитафией Аврелия Демаса, два фрагмента которого были найдены ранее и изданы Э. И. Соломоник. На основании нового фрагмента вся эпитафия может быть интерпретирована следующим образом: «При жизни себе (и своим близким) Аврелий Демас, ветеран, (проживший) 72 (года), поставил эпитафию». На основании палеографии надпись датируется временем не ранее первой половины III в. и является новым важным источником по вопросу о присутствии ветеранов римской армии в составе гражданского населения Херсонеса. Некоторые особенности языка надписи и оформления надгробия позволяют го-

ворить об определенных характерных чертах процесса романизации населения Херсонеса в первые века н. э.

V. M. Zubar, I. A. Antonova

A NEW FRAGMENT OF THE LATIN INSCRIPTION FROM THE CHERSONESE

The paper is devoted to description of a new fragment of the Latin inscription found during excavations in the territory of the so-called citadel of the Chersonese in 1990. The fragment is one part more of the epitaph made by Aurelius Demasus, two fragments of which were found earlier and published by E. I. Solomonik. The new fragment permits the whole epitaph to be interpreted as follows: «In his life-time Aurelius Demasus, a veteran, (who lived) 72 (years), made this epitaph for himself and for his (relatives)». On the basis of paleography the inscription is dated not earlier than the first half of the 3d cent. and is a new important source of the problem on the presence of the Rome Army veterans among the civil population of the Chersonese. Certain features of the language of the epitaph and its design exhibit typical properties of the process of the Chersonese population romanization in the first centuries A. D.

Одержано 20.12.95

ЗЕМЕЛЬНЫЕ НАДЕЛЫ АНТИЧНОГО КАЗАНТИПА

И. Н. Безрученко, О. Н. Усачева

Описываются исследованные земельные наделы античного Казантипа и первые результаты исследования его кадастра.

Полуостров Казантип представляет собой в геологическом отношении древний мышанковый риф, основными чертами рельефа которого является эллипсовидная гряда, образующая сам полуостров с внутренней котловиной и сильно изрезанной береговой линией.

Наряду с поселениями античного времени на Казантипе обнаружены следы древнего межевания, которые лучше всего прослеживаются на его восточном побережье, между скальными выходами эллипсовидной гряды и внутренней котловиной в ее южной, северной и западной частях. Следы этого межевания определяются главным образом по следам валов и межевых стенок.

Лучше всего наделы видны в том случае, когда их границы определяются рельефом. На основании обмеров на местности (кипрсгельная съемка и обработка аэрофотоматериалов) определены 10 таких участков. Размеры их варьируются от 1,5 до 4,7 га. Валы на этих участках выполняли следующие функции: прежде всего границ между участками, если они не определяются рельефом (наделы II, IV, V, VI; внутренних межей наделов (все наделы); влагозадержания и террас (I, IV, V, VI, VIII, IX, X). В последнем случае валы сооружались поперек склонов и препятствовали смыву почвы.

Конфигурация наделов диктовалась рельефом, наличием плодородных участков между скальными выходами, что находит прямые аналогии в принципе межевания античного времени на Караларском побережье Азовского моря (25 км в восток от Казантипа)¹.

Произведенные обмеры длины валов не позволили выявить какого-либо

© И. Н. БЕЗРУЧЕНКО, О. Н. УСАЧЕВА, 1996